

Раїса Цапун (Рівне)

ЖИТТЄВИЙ І ТВОРЧИЙ ШЛЯХ АГАФІЇ СИВОБОРОДЬКО

У 50-ти кілометрах на захід від міста Житомир, у басейні річки Тетерів, на лівому березі однієї з її лівих приток – річки Будичина, – знаходиться село Будичани (до 1946 – Сербинівка). Село розташовується в 5-ти кілометрах від райцентру та в 7-ми кілометрах від залізничної станції Чуднів-Волинський і належить до Чуднівського району. Ця місцевість є окраїною Житомирської області. Перша згадка про село датується 1720 роком.

У селі завжди любили співати, тому тут добре збереглася народно-вокальна культура. Одвічна селянська праця в полі, на сінокосі завжди перепліталася піснею. „В жнива, як ішли женці та косарі, то дуже гарно співали:

Жніте женчики живо, буде горілка й пиво.

Наша господиня домує, варенички готує”¹.

Весною в селі завжди „плели Шума”:

А в нашого Шуму зелена шуба,

А Шум ходить по діброві.

Літом співали купайла:

Ой молода ти молодиче,

Ой вийди, вийди на вулицю.

Вечорами часто над селом неслися пісні, які співали жінки, повертаючись із поля та ферми. „Колись коляда, то по всьому селі чути. Там колядують, там колядують. Веселість була”². А як весілля, на якому молоду називають „павою, зозулькою”, молодого – „лебедоньком, селезнем, соловейком”, під час запрошення по всьому селі чути пісні дружок:

„Над морем, над водою, сіяла щастя й долю”.

Як пекли коровай, то коровайниці приспівували до короваю та печі, щоб спекла гарний коровай:

¹ Експедиційні записи Р. В. Цапун 29. 08. 2014 р. від Каранюк Марії Петрівни, 1921 р. н., жительки с. Будичани Чуднівського р-ну Житомирської обл.

² Експедиційні записи Р. В. Цапун 6. 08. 2014р. від Юз'як Ніни Григорівни, 1930 р. н., жительки с. Будичани Чуднівського р-ну Житомирської обл.

*„А в нашої печі та золотії плечі,
А срібнії крила, щоб коровай гнітила”.*

А за весільним столом як почнуть співати свахи з дружками, то не переслухати.

Пісенна слава далеко линула за межі села, а примножували її прості сільські трударі. Погодьтеся, але як часто, співаючи народні пісні, ми забуваємо про тих людей, які донесли до нас цей дивний скарб минулого. Адже саме жінки, виливаючи в піснях усі свої жалі і радощі, несли їх через віки. Саме сільські жінки найбільше наспівали пісень, які нам відомі сьогодні, тому безперечно жінка виступає як носій, як берегиня народної культури. На жаль, не завжди їх імена відомі широкому загалу, тому хочу розповісти про просту сільську жінку, мою бабусю, яка у важкій щоденній праці не розгубила пісенного надбання, яке отримала у спадок від минулих поколінь і передала його своїм нащадкам.

Сивобородько Агафія (дівоче прізвище Юзік) народилася 11 січня 1915 року в селянській родині села Сербинівка Чуднівської волості Житомирського повіту Волинської губернії. Оскільки в січні відзначають іменини Агафії, тому дівчинку назвали саме цим ім'ям, яке означає „хороша”, „добра”. Її батьки, Яків та Палажка, уродженці цього ж села, походили з багатодітних родин. Були вони хазяйновиті. На Юзіковому хуторі в них були садки, і там вони вирощували грушки, яблука. Сушили їх і возили продавати в Бердичів. Мали багато землі, яку самі обробляли. Були плуг, коні. Сіяли жито, пшеницю, овес, просо та коноплі. У господарстві були коні, корови, свині. У їхній сім'ї зростало шестеро дітей: Василь, Федір, Ганна, Агафія, Марія і Андрій. Всі діти працювали разом з батьками. Гапці не раз доводилось водити на нічліг коні.

Її батько був дуже хазяйновитим, але мав суворий характер і тому не завжди добре ставився до дружини та дітей. Якщо щось було не по ньому, то всім перепадало, „розганяв усіх. А діти ж такі не були”³. „На Різдво розчинили хліб, то він як „розлихвісь”, то все поскидав у цебер. Палажка дуже мучилась із Яковом і розходилась, але батько її казав: „Кістку викинув раз. Чого ти прийшла? Іди. Як там не мучишся, а іди”⁴.

³ Зап. від Каранюк М. П.

⁴ Зап. від Юзік Н. Г.

У 1929 році сім'ю спіткала велика біда. Згідно з законом „Про колективізацію” (1928-1932) усіх найметкіших, по-господарському ініціативних селян, які не погоджувалися йти в колгоспи, без суду та слідства позбавляли засобів виробництва, землі та всіх громадянських прав. „Яків дуже сопротивлявся, не хотів давати коней і воза, йому шкода було”⁵. Таких селян офіційна ідеологія називала куркулями, вважаючи їх лютими ворогами радянської влади та жорстокими експлуататорами. Лише невелика частина таких господарів використовувала працю найманих селян. Насправді основою їхнього добробуту була праця всіх членів родини, ощадливість та хазяйновитість. Долю таких людей вирішував не суд, а так звані „трійки НКВД”. „Які люди самовільно пішли у колгосп, то тих не так карали, а до їх прийшла компанією ця сільрада, все позабирали і вигнали з хати”⁶. Забрали тоді Якова і Палажку та двох їхніх старших синів Василя і Федора і відправили до Сибіру. Таку безправну категорію населення називали спецпереселенцями і використовували на найважчих роботах, де вони зазнавали нелюдських страждань. Багато з них, особливо літніх людей та дітей, загинуло. Ніхто не знав, де поділися Яків та Палажка – „пропали без звістия”. Одні люди говорили, що їх побивали, а інші, що Палажка, ідучи із „висилки” в село, дорогою померла. І Василь невідомо де подівся, а Федір прожив усе життя в Шушенському (місто в Сибіру). 1947 року він приїжджав у село, але скрізь було дуже бідно, і він поїхав назад. У Сибіру він одружився і прожив усе своє життя.

Менші діти – Гапка, Марічка і Андрій – тоді повтікали, а Ганна була вже заміжною і жила в сусідньому селі Стівнів. Гапці на той час було 14 років, її сестрі Марічці дев'ять, а братові Андрію – сім років. Гапка серед них була старшою. Ну що ж, де ж подітися? Хату відібрали, тож пішли вони по сусідах. Вона з цими дітьми скрізь водилася.

Згодом їм дали кімнатку в будинку, який називали „патринат”. Він був довгий-довгий. Жили там люди, котрі з якоїсь причини втратили житло. У цьому будинку було розміщено медпункт

⁵ Експедиційні записи Р. В. Цапун 2011, 2014 рр. від Цапун Ольги Іванівни 1941 р. н., жительки с. Бучичани, Чуднівського р-ну Житомирської обл.

⁶ Зап. від Цапун О. І.

і дитячі ясла. Гапка не цуралась ніякої роботи, скрізь ходила на заробітки. У тому будинку вона комусь і їсти варила. Казала, що „*хочу ж і додому взяти, бо Маріка прийшла до мене жити. А Андрей на той час жив у Ствовпіві, у Ганни*”⁷. У Юзоховку (назва села) ходила сапати буряки. За роботу давали оселедці. Вона гудувала і Марічку, і Андрія.

Сестра Марійка ще малою пішла працювати на свинарник. Вона й „зарання” заміж пішла. Були такі люди, які побачили, що вона така роботяща і забрали її в сусіднє село Новосілку. Згодом Гапка трохи розжилася. Жила вона разом із братом. У 26 років вона вийшла заміж за Івана Сивобородька, який забрав її жити у свою хату. Там оселився й брат Андрій. Чоловік не дуже хотів, щоб він з ними жив, але, як вона розповідала, „*мені все їдно його шкода, де ж я його подіну*”⁸.

1941 року, перед війною, 5 травня її чоловіка мобілізували, а 30 серпня цього року в Гапки народилася донька Ольга. У війну прийшло повідомлення, що Іван пропав безвісти. „*Який мій батько був, я навіть ніде і карточки з його не бачила*”, – пригадує дочка Ольга. У Івана було ще два брати – Василь та Андрій. Всі вони пішли на війну і жоден не повернувся. І залишилася Гапка вдовою хазайнувати в чоловічій хаті. Жила вона разом із дружиною чоловікового брата Марійкою Дуцихою, теж овдоволю, в одній хаті на двох – одна з одного боку, а друга – з іншого. Не помирилась вона з нею, і тоді Гапка з Андрієм „вибрались” на Переселенці (назва вулиці). Як згадує Ольга Цапун, „*Вже матері краще стало, піджилась. Ну, мати була така, що вона пристаралась грошей і десь на Гуті (назва села) купила на знос хатину. Її перевезли в село і почали будуватися на Переселенцях. Андрій „пішов за їздового”, він і допомагав їй будуватись. 1948-го року хату було збудовано. У цьому ж році донька Оля пішла в перший клас, а восени Андрій оженився на гарній, роботящій дівці Ніні. Гапка для Андрія була „поці як мати. Всігда Ніна Юзічка на Різдво з вечерею до їх ходила. Ну вони там часом щось не помирились, і помирились – всякого було*”⁹. 1959 року віддала вона свою доч-

⁷ Зап. там само.

⁸ Зап. там само.

⁹ Зап. там само.

ку Ольгу заміж за сільського парубка Володимира Цапуна. Згодом вирішили вони разом будувати нову хату. *„Як звели хату, то всі завидують – школу ставлять, а не хату”*¹⁰. За природою Гапка мала твердий та норовистий характер, тому й не мирилась із зятем та дочкою. Під час будівництва хати *„поставили не ту гарцабу (гарцаби складала основу хати, каркас), посварилися і розійшлися. Закидала хату Гапка сама, з сином Андрушою. На буряках через обід сапає, а з обіда закидали. І вспільчива була, і добра, і хазяйка”*¹¹.

Працювала Гапка в ланці. Тоді платили мало, *„в кінці року трудодні”*¹² ці були”. До роботи вона була дуже завзята. Чи сапала, чи в полі жала, то любила, щоб все було зроблено до ладу. Скрізь все робила до діла і від інших того жадала. І до себе, і до інших була дуже вимогливою. Жінкам у ланці завжди підказувала, як правильно зробити. Хоч і була гострою на язик, але до людей була справедливою. Коли бачила неправду, ніколи не мовчала. Якщо хтось хоче приписати, то вона ще й розкаже. Собі вона ніколи не приписувала, все робила чесно і гарно. Хто працював не по совісті, то ті її й не дуже любили. Як косарі сіно косили, то ланки його гребли і в копиці складали. Багато було таких, що не робили так як потрібно, як-небудь копиці складуть, а вони від дощу позатікають. А Гапка як викладе, копиця висока і кругом так гарно зроблена, що й ніде не затече, то люди казали: *„Це Яковиськової копиці”*. Гапка любила, щоб її хвалили. Як ішли колгоспні збори, то вона завжди у президії між начальством сиділа.

Була вона дуже працювитою і відповідальною, і дочку Олю навчала гарно жати і в'язати, хоча це було не просто. *„Мати вчить мене, як снопи в'язати, а я не можу навчитися. У руках юрок”*¹³ *такий, зроблю рукою перевесло”*¹⁴, *підсуну його, а потім юрком дуже кручу і кручу. І получалось тоді те накручане, як квітка, і тоді сніп був дуже крепкий. Якщо не так зроблю снопа, то мати*

¹⁰ Зап. від Каранюк М. П.

¹¹ Зап. від Юзік Н. Г.

¹² Трудодень – форма обліку праці в колгоспах СРСР, введена у 1930-1931 роках під час примусової колективізації сільського господарства.

¹³ Юрок – трубочка, зроблена зі стовбура бузини або іншого дерева, що використовується при змотуванні ниток у клубок (Академічний тлумачний словник (1970-1980)).

¹⁴ Перевесло – джгут із скрученої соломи або осоки для перев'язування снопів (там само)).

по руках юрком біла. Хтось погано зв'яже снопа, то їздіві геть лають. Їм треба ж подати його цілого в той кіш, а вони схоплять – а він розсипався”¹⁵.

Перед Великоднем завжди потрібно було вимастити хату, бо за зиму в ній „позакурувалось” через те, що палили в печі і в грубці соломною. Весною ще розкидали загату¹⁶, яку також спалювали в хаті. „*Колись все варилося в печі, і як сім 'ї великі, то варили баняками. На баняках ще й драчі пекли і млинці. Ці баняки весь час совали у печі. За зиму піч вилуцувалася, і тоді треба було в ній повимащувати та всі щилини позатиньковувати. Я залазила в піч, і мені мати подавала глину, а я зверху і знизу загладжувала і мастила чирінь. Як уже піч вимащена і в хаті вже вимащено і прибрано, тоді ладнуємось до Великодня.*

Ще перед Великоднем треба було вимити ночовки для тіста. Були вони здорові – відер три чи, може, й більш муки влізе. В діжці хліб вимішували, а в ночовках – пироги і таке всяке. Десь ночовки обліпилися трошки тістечком, мати вже наказує, що треба їх вимити і вишкратити. Я вже їх намочую і вишкрябую, щоб нічого не було, і вони вже жовтенькі.

На Великдень вже попечемо такі ці гарні паски і калачі. Калачі пекли, бо з калачами ішли в гості. Як ішли вже в гості, то тра' було брати під руку калача. На калачі якась хусточка вже буде і якийсь подарочок. На кладбище теж брали тільки калача. Оддавали вже цього калача священику, бо правиться. А не, то дехто сідав там пообідати, то розламували і там з'їдали. Ну, то це так святкували.

Колись е селі була гарна церква, потім її розкидали. А ще раніше, як церква була, то на перший день Великодня – всеношна, і все святити, а на другий день вся молодьож до церкви сходилася і дуже співали. Це тоно рано служба кінчиться – і вся молодьож вже на дворі. Мати казала, що вже й і товкаються, і вже цілий день під церквою. Кожне вибирає собі два крепких яйця, кладе в кишеню, бо таменьки будуть товкатися. Те з тим, те з тим товкається. В одного яйце не розбилося, а в другого – битка, то битку повинен віддати. Один остається без нічого, а в одного в кишенях вже ці

¹⁵ Зап. від Цапун О. І.

¹⁶ Загата – зовнішнє утеплення стін хати із соломи та картоплиння.

битки. Тоді так весело розважались. Ці дівчата кругом церкви табунами ходять, і це ігри – і в того Кривого танця, і Шума співали. Тоді мода вийшла на червоний, а пізніше вже і на зелений штапель. В селі швачка була, і вже дівчата пошили ці плаття, і вже кожна в цих вишньових платтях. Дехто комірчики сіточкою обкла, ще й сорочка була біленька і виглядала сіточка з під цього плаття. А вже далі на свято, то ішли одна до другої – ти й вулиця, ти й співаємо теж ці песні без кінця. І вже якась і балалайка є. Хлопець якийсь там грає, і ми ще самі приспівуєм і пританцювуєм. Тоді дуже до цієї балалайки танцювали, бо гармошки були вже пізніше.

На Великдень перший раз на пашу виганяли корову. Є паша, нима – но на Великдень все їдно вигонили. Мати вже казала, що будем вигонити корову на бруньки, бо вже нема що давати. Ввечері вже мати ішла пастуха зустрічати. Треба йому було там пару яєць дати і калачика. Це вже пастухів так вгощали. Пастухи були малолітні. Він ціле літо пасе, і ніхто йому нічого не платив. Оце на Великдень поздоровили його цим калачом, і ніхто йому нічого не платив аж до Михайла – це як закон. До Михайла одпасли, ти й топір вже якісь там ці гроші платили йому за цей сезон. Заплатили гроші, ти й ще й і могорич несуть. Всі на кутку збираються і ідуть до пастуха з вечерею, щоб вже його вгостити. Вже ті пастухи, чи п'ють чи не п'ють, а в гурті, шо таменьки зібрався зі всіма гуляють, видумують і співають. То це таке було воно тоді”¹⁷.

Як будували в селі хату, як була толока, то Гапка всім „коміни”¹⁸ мастила. Потрібно було середину комина вимастити глиною. Ця робота була не з легких, адже всередині комина не можна було повернутись, тому ця робота завжди її дуже втомлювала. Ту, що мастила „коміни”, дуже шанували. Під час вечері вона сиділа на найпочеснішому місці в хаті – на покуті. „Така натура була, любила, щоб її уважали. Багацько такого робила, щоб собі тяжко, аби людям, аби її вважали”¹⁹.

¹⁷ Зап. від Цапун О. І.

¹⁸ Комин – горішня частина димоходу над дахом якої-небудь будівлі; димар (Академічний глумачний словник (1970-1980)).

¹⁹ Зап. від Юзік Н. Г.

Гапка любила приймати гостей і сама ходила в гості. Вона з Ніною Юзічкою скрізь ходила. Із спогадів Ніни довідуємось, що „Колись були такі заздросні на це гуляння. Тоді не було розвитку, не було нічого, то й до купи сходились і песні, песні і приспівують, і пританцьовують до язика. Візьми зараз один день весілля, повно всього на столі, і ніхто не хоче йти. А це вже нема на шо, і тра йти гуляти. Це субота – коровай, неділя – весілля, понеділок – перезва, щитай це весілля вже таке циганське. Знову всі сходилися. І у вівторок баба Горпина (Гапчина тітка) каже, що приходьте. Вже й нима там на цьому весіллі чим закусити, але ми по куску якогось сала з бодні візьмем, по пляшці, і ідем з Гапкою і у вівторок, і в середу. Ще й у четвер каже, що приходьте. Це тоді так було, щоб зійтись, повеселитися, погуляти. Після війни у селі було шість бригад – городня, садова, лісова. У бригаді по шість ланок. Молоді в селі було багато. На вулицях тоді співали. То сидят на Переселенцях (назва вулиці), то на Саківщині (назва кутка). У кленах (скверик в центрі селі, біля клубу, засаджений кленами) були танці. Гармошка грає, всі танцюють, а пил стовпом. Тоді така веселість була, а зараз всім Господь наситив, а веселості нема”²⁰.

В компанії Гапка була весела, безпосередня, завжди охоча до танцю. Все співала, пританцьовуючи: „Хоч я погана на виду, но зробляна до ладу”²¹. Була вона середнього зросту, із широкою щирою усмішкою. Волосся в неї було чорне, а очі темнокарі. „Гарна, складна така, але лице було у вісні. Як вона мучилась. Вона так мучилась, але злізла ця вісна”²².

У Гапки в хаті часто збиралися вдови, у неї завжди справляли „обкопки” (завершення осінньо-польових робіт). Працювали, гуляли і співали всі гуртом. Сама вона не любила співати, „я не чула, щоб мати за роботою співала, а в гурті – то ще й виводила таким голосним звуком. Всі видумасили: „Ото-то, ото-то, а мій милий – золото, я казала: „Купи сито, а він купив решето...”, а мати була не дуже з видумками”²³.

²⁰ Зап. там само.

²¹ Зап. від Юзік Н. Г.

²² Зап. там само.

²³ Зап. від Цапун О. І.

Знала вона і співала багато давніх пісень. „Співала про батьків, яких вислали „...лишня в мене ложечка, а де ж моя дочечка?“. Це така пісня була, про тих що вислали, то вже щитати, як то співала її мати”²⁴.

Жила Гапка не бідно, але дуже трудилася. Як вона пригадувала, „У тридцяті роки в Чуднові, десь біля бані, була артіль. Оце скатерки найбільш вишивали і сорочки. Я шукала заробітку, щоб було чим прохарчуватися. Цілу ніч шию. Не змилиш ні на одну ниточку, бо найде і не прийме. Я то ні разу не змилила. Десь переступила на їдну нитку, те й тра' виплутати і наново ший. Це ж хрестиком шилось, це ж не гладдю шилось. Я то ні разу не плутала, ні разу. Скатерки найбільш вишивали, діркували їх. Також ходили і клочча брали прости”²⁵. За вишиття їй платили гроші, або давали хліб. І брата Андрія навчила вишивати.

Вона любила десь піти, але більше була вдома. У неї завжди потрібно було щось робити, хазяювати, щоб все було зроблено. Двоюрідня сестра Гапки Каранюк Марія Петрівна („Маріка Біленька”, 1921 р. н.) пригадує: „Ця Гапка була така завзята, дай їй всього. До роботи вона була така рвачиха, що куди там... Робила, трудилася”²⁶. Сидіти, співати – вона цього не „понімала”. Сама раненько встане і вночі доробить, але потрібно, щоб їй допомагали, вона сама робити не буде. „Оце мати встала, вставай і ти, – не дасть спати. То попіл несуну на город. А пішла мати на роботу, то щоб в хаті підмастила, теляті нарвала, щоб в жорнах змолола і попрала, повішала. Вода вдома тверда, то прати сходились на луг. Від хати через поля стежечкою треба йти десь з кілометр. То це я збрала, збрала все це, що до прання у вузель, і вже іду туди прати. І ще й маленькі ночовочки несуну з собою на плечах. Ці ночовочки видовбані з липи. Десь мати їх виміняла, тоді з лісів носили. Ці ночовочки ще й зараз там є. І там, в тих ночовочках, все мию, мию. Вода там не тверда, дуже м'яка. Там чуть-чуть намилила, і все так пінить. Попране розстелю на траву, і все воно гарно сохне. Поскладаю його на купку,

²⁴ Зап. від Юз'як Н. Г.

²⁵ Будичани. Традиційна спадщина: Наукове видання / Записи, транскрипції та впрод. Р. В. Цапун. – Рівне: Перспектива, 2007. – С. 56.

²⁶ Зап. від Каранюк М. П.

топір все складу у вузлик – і понесла. Це треба було, щоб я весь час шпорталася, а я ж десь хочу ще й і до дітей побігти. Накричить, щоб ніде не йшла, а робила вдома. Гапка любила керувати. Потрібно було, щоб біля неї завжди був гурт, і щоб все було добре зроблено. Всім домашнім завжди наказувала, щоб був порядок у хаті і в городі. Вона всіх привчала до праці. Як працювати, то всім працювати, а як відпочивати, то всім відпочивати. Як була робота в городі, то всі на городі. Як орють город, то не давала пригорнути бур'ян, потрібно було все коріння повикопувати та повитягувати. У господарстві вона до всього прикладала руки. Вже як ослабла, то до своїх казала, що не зробіть, то все не так. Така була мати”²⁷.

Була вона чистюхою. В хаті в неї завжди було охайно, як у віночку. Любила, щоб все було прибрано, й сама завжди була чистенько одягнена. В одязі любила простоту. Чистоти домагалася і в стосунках між людьми. „Вона дружила зі всіма і завжди ділила все. Любила вгостити і додому щось дати. Вона маладець була”²⁸. Тоді ж після війни „були труднощі, бідно, але як приходили до Гандрея колядувати дівчата, то Гапка давала колядникам порізаний холодець і сало. Така була хазяйка. А як приїзжало начальство з району, то куди вели пообідати? До Гапки. Вона завжди давала добре пообідати. У неї завжди було сало, ну й цю самогонку для себе вона робила”²⁹.

У Гапки була дуже добра корова, яка її „виручала”, тому вона її і гляділа. Однієї зими, у великі морози ця корова отелилась, то вона привела її до хати. Все було дуже акуратно. На долівці вона викопала ямку, щоб гноївка збігала, а кругом корови обстелила соломою.

Із сметани вона „била” масло і навчала цього дочку Олю. „Я вже у Чуднів ходила продавати і сир, і масло. Тоді салафанів (целофан) не було, то масло у гичку замотувала. Вона це масло гарненько виробить і в гичечку його замотає. Здорові гичини помие і туди масло покладе, і там десь на холоді чуть потримає. Ну зимою, може, в якісь шматки замотувала. Все було дуже чис-

²⁷ Зап. від Цапун О. І.

²⁸ Зап. від Каранюк М. П.

²⁹ Зап. від Цапун О. І.

то. Послі і колотушу (ряжанку) робила. Вона все до ладу зробить і випроводить мене на базар. До сьомого класу я їздила у Чуднів і продавала молочне. Як я замож пішла, то я вже не продавала, вже ми більш стали заробляти”³⁰.

Гапка любила базарувати. Возила вона на базар продавати і пироги: з горохом, квасолею і з буряками. „Бораків білих як стушить, то вони почті аж вишньові. Бораків не тра' було солодити, вони самі по собі солодкі. Ці бораки так всмажаться і ще туди сливок укине. Я так любила ті пироги, вони дуже з молоком добрі. Пекла їх мати кажну неділю. Напече цих пирогів повну корзину і везе на базар і мене малу з собою бере. На базар ішли пішки. Збереться компанія і з балачками ідуть. Обернешся – ззаді іде компанія, і далі знов ідуть. А в Чуднові базар цілий день, і все продавали. Мати покине мене коло цих пирогів, може, хтось щось у мене купить, а сама пішла по базару”³¹.

Кожного тижня вона пекла хліб. У неї він завжди був гарний і добрий. „Я ходила десь у клас сьомий і вже цю діжку вимішувала. Вранці мене мати будила: „Вставай місити діжку”. Я спати хочу, але мішу. Вимішу так, щоб з рук тісто само одскакало, щоб пальці були голі. Руки зірвеш поки його вимісиш. Вимісила, вимісила і прикрила діжку кришкою. Як тісто підійшло аж до кришки, ти й топір вона його вже не місить, а хапає з діжки руками і виробляє. Вже вона приблизно знає, скільки треба тіста на цей бухінчик. Бухінці в неї були гарні. Сажала його в піч лопатою і пекла на чирині³². Я держу лопату і підсипаю мукою або трисом (висівки), а вона вже кладе на цю лопату. Є дрова, нима дров, но на хліб мати піч напалить добре. То цей хліб спечеться, геть аж черепком підніметься. Витягне його з печі, а він такий чорнобровий, і складає шість бухонців. В кого сім'ї були більші, то пекли до десятка хлібів. На хліб треба було змолоти поці відеречко жита. У млин мало возили, більш мололи вдома, в жорнах. А на хліб так важко молоти. Спочатку на печі на черинь³³ посиплю

³⁰ Зап. від Цагун О. І.

³¹ Зап. там само.

³² Чиринь – нижня площина, дно печі, де горять дрова – місце для випікання хліба і варіння страв (Академічний тлумачний словник (1970-1980)).

³³ Черинь – площина над зводом печі (між комином і стіною), на якій сплять, сушать зерно і т. ін. (Академічний тлумачний словник (1970-1980)).

зерно, як просушене, то так легше мелеться. У жорна сип зерна по чуть-чуть. Не сип по багато, бо тяжко, не мона крутити, по чуть сип і мели. Ти й топір треба його просіяти на сито. На решето – не, на сито сіяли. Потім зерно мололи у млині. В селі не було, то їхали у сусіднє село. Це казали, що їдем муку петлювати. Поїхали, ти й там ждем, бо гочирідь велика. Ждем, риготимо. Там сміємося і співаємо, поки вже дождем очириді. Засипали нашу пшеницю і вже ми там ждем муку. Грис оддельно, а мука біла оддельно”³⁴.

Серед односельців Гапка прославилась як гарна куховарка, тому її часто брали куховарити і на весілля, і на похорони. „Мати гарно готовила по людях і ще й економно. Є гинша поварка, що її треба давати он скільки всього, а в неї все піде в пользу. Все вона робила чисто. Друга буде, то сяде з людьми співати, а вона посуду переміє, і вже чистота. Но любила, щоб ніхто не підліз і не сказав її нічого поганого, бо могла б і покинути”³⁵.

Гапка любила, щоб у неї завжди було наварено і щоб разом, всією сім’єю сідали за стіл снідати, обідати чи вечеряти. „Щоб наварити картоплі, гарно все його приправити. Колись так гобідали, а зара’ – коли хто. В неї всігда насушана ця сушина, і така вона добра. Вона чаїв – не дуже, це ці кампоту в неї були. Тоді ще ніхто не пік пончиків, а вона їх напече із сиром, маслом обтрусить – і в піч.

Як вже мати постарішала, то ходила у ліс по гриби. Так вона не ходила, бо їй не було коли, а при невістці ходила. Цих грибів понасушує, понапарує, і все таке гарне. А зимою вже як зварить цей холодець та у великенькі мисочки поналиває, там риба із цими білими грибами, та все таке було добре.

При старості її скрізь запрошували на поминальний гобід. Зараз вже всі йдуть, а тоді старіших брали помолитись Богу”³⁶.

Усе своє життя Агафія Яківна прожила неграмотною. Хоч була вона неписьменною, але „могла розписатись, і в грошах все німала”³⁷. Мала чудову пам’ять. „О, вона все дуже знала, не було

³⁴ Зап. там само.

³⁵ Зап. там само.

³⁶ Зап. там само.

³⁷ Зап. там само.

в неї того склерозу. Память у неї була – дай, Боже, кожному. Дуже гарно молилася всяких. Молітву як стане читати, то всю ту, що знала, як ще була малою, все перечитає. Ще й Андрей казав: „Ну вже баба, то вже голова у неї”³⁸.

Доля її була не з легких. З дитячих років і до глибокої старості у тяжкій праці несла вона тягар родинних турбот. Народила і виростила двоє дітей – дочку Ольгу та сина Андрія. „У мене був брат Андруша. Народився він в 1951 році. До матері тоді залицявся Тіхоша (Тихін), він був старшим фуражиром. Корові ждесь треба було щось скубнути, то й мати просила його допомогти. Всі знали, що це його дитина, але мати записала його Івановичем. В 1973 році Андрій оженився і привів матері в хату невістку Раїсу. Так мати з ними і жила. Народилось у них п'ятеро дітей. Мати всіх Андрієвих дітей виняньчила”³⁹. Від дочки та сина діждалась восьмеро онуків та шестеро правнуків.

Гапці судилось пройти непростий життєвий шлях. Пізнала вона багато біди та горя. Улітку 1985 р. улюблена онучка Таня (5 років) рвала на подвір'ї вишні, впала з дерева і на другий день померла. А вже через рік вона поховала сина Андрія, який трагічно загинув під час виконання осінніх сільсько-господарських робіт. Проводяючи в останню дорогу малолітню онуку Тетяну та сина Андрія, вона у своїх плачах вихлюпнула весь згусток материнської трагедії й душевного смутку. „Мати дуже вмiла оплакувати. Все розказувала на похороні, так все вмiла розказати у плачі”.

У селі Будичани так і звікувала вона все своє життя, і до останніх років провела його у праці. „Ніколи її ця спина не боліла і ці ноги. У неї була задишка, це її мучила ця задишка”⁴⁰. Пережила вона усіх своїх сестер і братів. Вісімдесят чотири роки Господь відпустив їй прожити на цьому світі. Земне життя Агафії Сивобородько завершилось 1 квітня 1999 року. На світанку її душа тихо і назавжди відлетіла в інші краї.

Незважаючи на нелегке сирітське, а згодом і вдовине життя, пережиту війну, голод, втрату онуки та сина, Агафія Сивобородько не розгубила своєї любові до життя.

³⁸ Зап. від Юзiк Н. Г.

³⁹ Зап. від Цапун О. І.

⁴⁰ Зап. там само.

У пам'яті воскресають незабутні студентські роки, коли на третьому курсі (1984) авторка цих рядків отримала завдання записати народні пісні, які побутують у рідному селі. Це була перша спроба запису пісень, зокрема весільних. Наспівала їх тоді моя бабуся Гапка разом із невісткою. Пишаюся тим, що її ім'я було відоме й моєму вчителеві Павлюку Василю Михайловичу – вже відомому в той час фольклористу Рівненського державного інституту культури, де я навчалась. Саме під його керівництвом ці пісні були транскрибовані та на їх основі зроблені цікаві аранжування. Згодом ця студентська робота брала участь у конкурсі, оголошеному обласним центром народної творчості (1984) і була відзначена, як одна із кращих. На початку 90-х, перебуваючи у відпустці по догляду за дитиною, збирацько-пошукову роботу у рідному селі було відновлено. На той час мала велике бажання записати давній весільний обряд. Природно, що однією з головних респондентів стала моя бабуся Гапка.

Бог наділив її великим талантом. Окрім того, що вона могла виконувати будь-яку жіночу і чоловічу роботу, вона ще й знала велику кількість фольклорних творів, які могла гарно заспівати. За все своє життя вона ніколи не виступала з піснею на сцені. Її сценічними підмостками були вулиця та сільська хата. Як ніхто знала вона весь хід весільного дійства та вміла заспівати будь-яку пісню з обряду. Саме з її допомогою цей обряд було реконструйовано. Як пригадає якусь пісню, і щоб її не забути, відклавши всю роботу, зразу іде, щоб її записати. Спочатку це записувалось у зошит, а згодом вона все переспівувала на магнітофон. На всі запитання вона завжди знаходила відповідь і слідкувала, щоб все було правильно записано. Інколи тексти пісень, записані від інших респондентів села, автор цих рядків звіряла або дописувала в Агафії Яківни.

Тоді з її голосу було записано 100 призабутих весільних пісень, які лягли в основу наукового видання авторки „Сербинівське весілля”. Зауважу, що в описі обряду вміщено 225 пісень. Після впорядкування всіх записів 2001 р. видавництвом „Перспектива” цей збірник, обсягом 110 сторінок, було підготовлено до друку. Лише 2004 р., завдячуючи небайдужим землякам, у місті Житомир в ПП „Рута” накладом одна тисяча примірників це видання було надруковано.

Багато весільних пісень, записаних з голосу Сивобородько Агафії Яківни, були відтворені фольклорним гуртом „Джерело” (РДГУ) та будичанським „Берегиня”. Тепер вони лунають на оглядах, конкурсах, фестивалях і дають можливість слухачам відчутти внутрішню людську красу, мудрість та велич моїх земляків. Окрім весільних пісень, від Агафії Сивобородько були записані веснянки, колядки, щедрівки, пісні про родинне життя, жартівливі. Любила вона співати веснянки-постові „Й у кривого танця”, „Ой через пень, через колоду”, колядки „Днесь настала нам новина”, „Й у неділю рано”, „Чи є вдома, вдома, чи є пане господар”, „Христос Спаситель”, „Дивнеє народження Божого Сина”, звичайну „Ой ти мати, мати” та інші.

Усі пісні, записані від Агафії Сивобородько, *становлять значну наукову, історичну та виховну цінність*. У пісенній спадщині, записаній від цієї жінки, простежується загальноукраїнська основа, в якій все ж помітні прояви локальних музичних інтонацій. Мала вона свій, індивідуальний стиль виконання. Співала повільно, голосно і виразно. Всі звуки бралися народним, різкуватим голосом із притаманним їй грудним забарвленням. При виконанні жартівливих пісень її голос набирив декламаційного характеру. Легким звуком вона користувалася лише тоді, коли була не зовсім здоровою. У неї був тонкий музичний слух, тому її спів вирізнявся чистою інтонацією. Мала вона гарну пам’ять та хорошу дикцію. Діапазон її голосу був від ля-сі малої октави до сі першої.

Маючи талант оповідачки, розповідала вона й про різні народні звичаї й обряди, які побутували в її рідному селі. У її хаті завжди святкували Андрія (13 грудня), бо ж брат, син та онук мали це ім’я. Завжди на це свято нею була спечена калата (*обрядовий хліб*), яку під вечір підвішували до сволока⁴¹. Коли ввечері всі сходились до її хати, то завжди розігрувалась така дія. „Коцюбинський” „запрягав” коцюбу і їхав до „Калатинського” кусати калату із обов’язковим діалогом:

- *Добрий вечір, Калатинський!*
- *Добрий вечір, Коцюбинський!*
- *Звідки ти?*

⁴¹ Сволок або бальок – головна балка, яка підтримує стелю в будівлях (Академічний тлумачний словник (1970-1980)).

- З верха хати.
- Чого приїхав?
- Калату кусати.
- А я буду писати.
- А я вкушу – не засміюся.
- А я впишу – не помилюся.

Усі старалися розсмішити того, хто кусав. Хто засміявся, той був обмазаний писаком, зробленим із гусячого пір'я, який попередньо вмочали у водяний розчин сажі. Роль „Коцюбинського” виконували дівчата та хлопці, а „Калатинського” – хтось один. Весело і гарно було.

Зараз розумію, що скільки всього нерозказаного вона назавжди понесла в інші світи. Адже від цієї жінки-трудівниці була записана лише невелика частина пісенного скарбу. Шкодную, що в щоденній метушні не завжди вистачало часу на спілкування з нею. Тоді здавалося, що бабуся ще буде жити довго-довго.

На жаль, у сімейних альбомах фотознімків Агафії Яківни збереглося не так уже й багато. Із її вишиття авторка статті має два стареньких, вицвілих від часу рушнички та фартушок. Щоб вижити, майже всі вишиті речі вона продавала. Особливою моєю гордістю є подарована бабусяю квітчаста хустка-„циганка”, яка нині так пасує до сучасного вбрання.

З любов'ю і шаною зберігаю пам'ять про добру, співучу бабуся, яка вміла не тільки добре виконувати скільки робіт, а й зберігати духовне надбання свого народу. Можна переконливо сказати, що Агафія Сивобородько внесла і своє слово у збереження української народної пісні села та України в цілому.